

CERCETĂRI ARHEOLOGICE LA FORTIFICAȚIILE DE LA HÎRȘOVA

Les fouilles archéologiques effectuées en 1988 et 1989 dans la ville de Hirșova ont mis à jour des importantes vestiges: une construction au parement en blocs de pierre de taille pouvant dater du IVe siècle et une muraille avec une tour, plus au nord, datable de la première moitié du VIe siècle.

Cercetările arheologice asupra fortificațiilor de la Hîrșova au avut în trecut proporții reduse, fiind concentrate asupra cetății de pe înălțimea stîncoasă care domină Dunărea la sud-estul orașului. Aici au fost efectuate sondaje restrînse în 1943¹ și săpături neîncheiate în 1963². Nu au fost urmărite prin săpături arheologice de amploare fortificațiile aflate în celelalte zone ale orașului³, cunoscute datorită urmelor ieșite la lumină ca urmare a unor descoperiri sporadice.

Săpăturile arheologice întreprinse în august-septembrie 1988 și iunie-iulie 1989 au cuprins zona limitată de strada Carsium — în punctul unde traseul acesteia se îndreaptă spre sud — și strada Unirii. La marginea străzii Carsium sînt vizibile ruinele a două ziduri perpendiculare

între ele, păstrate pe o înălțime de circa 3—4 m și pe o lungime de aproximativ 4 m fiecare, unul din ele prelungindu-și traseul și sub partea carosabilă, unde fundația sa a fost tăiată de șanțul săpat pentru o conductă. Pornind de la urmărirea semnificației zidurilor păstrate la suprafață, săpăturile au dus și la descoperirea unor vestigii de construcții încă necunoscute⁴.

Suprafața pe care s-au efectuat cercetările este caracterizată prin accentuate denivelări, prezentîndu-se ca o terasă care se ridică deasupra străzii Carsium, la nivelul străzii Unirii. Partea de nord-est a terenului fusese afectată, anterior efectuării săpăturilor, de decapări de pămînt executate cu mijloace mecanice. Pe o anumită suprafață, în partea de nord-est a zonei cercetate, stîncă este situată mai aproape de suprafață. Diferențele de nivel fac ca în spațele zidurilor păstrate, unde terenul era probabil mai ridicat și în antichitate, grosimea depunerilor să fie deosebit de mare.

La o distanță de circa 30 m spre sud—sud-est de ruinele păstrate ale celor două ziduri au fost descoperite resturile unei construcții din zidărie de piatră. O parte a sa — cea dinspre sud — se află dedesubtul părții carosabile a străzii Unirii și nu a putut fi cercetată. Succesi-

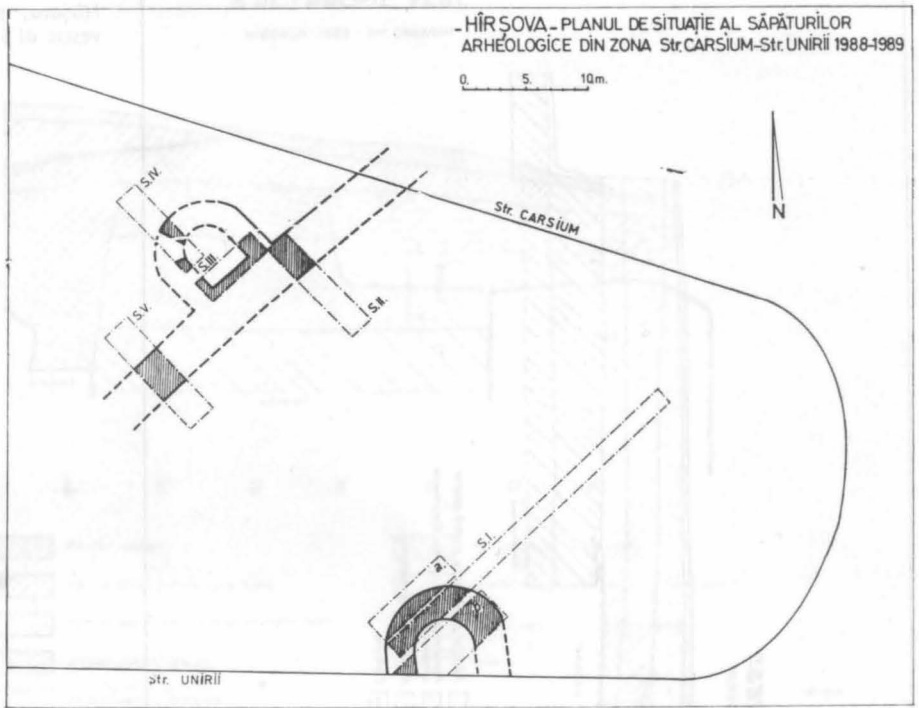
¹ Cercetări efectuate de Grigore Florescu, vezi « Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice — 1943 », București, 1946, p. 179—180.

² Andrei Aricescu, *Noi date despre cetatea de la Hirșova*, în « Pontica », 4, 1971, p. 351—370. Pentru etapele de folosire a cetății Hirșova, vezi și Emil Condurachi, *Neue Probleme und Ergebnisse der Limesforschung in Scythia Minor*, în « Studien zu den Militärrernen Roms », Köln, 1967, p. 170.

³ Existența unor fortificații în diferite puncte ale orașului este cunoscută și din descrieri și reprezentări de la finele sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea. În 1809 contele de Langeron menționa întăriturile care ocoleau orașul, închizînd cele două înălțimi stîncoase; pe una se afla un castel de piatră, pe cealaltă, mai puțin înaltă, un turn de piatră dominat de o înălțime pe care se aflau întărituri amenajate în 1773 (*Hurmuzaki*, Supl. I, vol. III, f. I, p. 179). Pe un plan întocmit la 1773 sînt reprezentate lucrări defensive în diferite puncte ale Hîrșovei. Pe două stampe din 1826 sînt înfățișate atît zidurile și turnurile cetății cît și fortificațiile aflate mai la nord sau în partea de vest a orașului (M. Boca, *Dobrogea veche în stampe și gravuri*, în « Pontice », 1968, pl. 31—32).

⁴ Au fost trasate următoarele secțiuni: S. I, orientată NE—SV, între str. Carsium și str. Unirii, cu o lungime de 30 m, pe cele două laturi ale sale, la extremitatea de SV, fiind deschise — pentru urmărirea vestigiilor descoperite — casele *a* (8×2 m) și *b* (5×3 m). Transversal pe zidurile din str. Carsium au fost trasate trei secțiuni perpendiculare între ele — S. II, spre SE (10×2 m), S. III, spre SV (6×2 m), S. IV, lîngă S. III, la 8×2 m, la care s-a adăugat S. V, de 10×2,50 m, dispusă la 5,50 m mai spre vest (fig. 1).

1. Hirșova. Planul de situație al săpăturilor arheologice din zona str. Carsium — str. Unirii, 1988 — 1989.

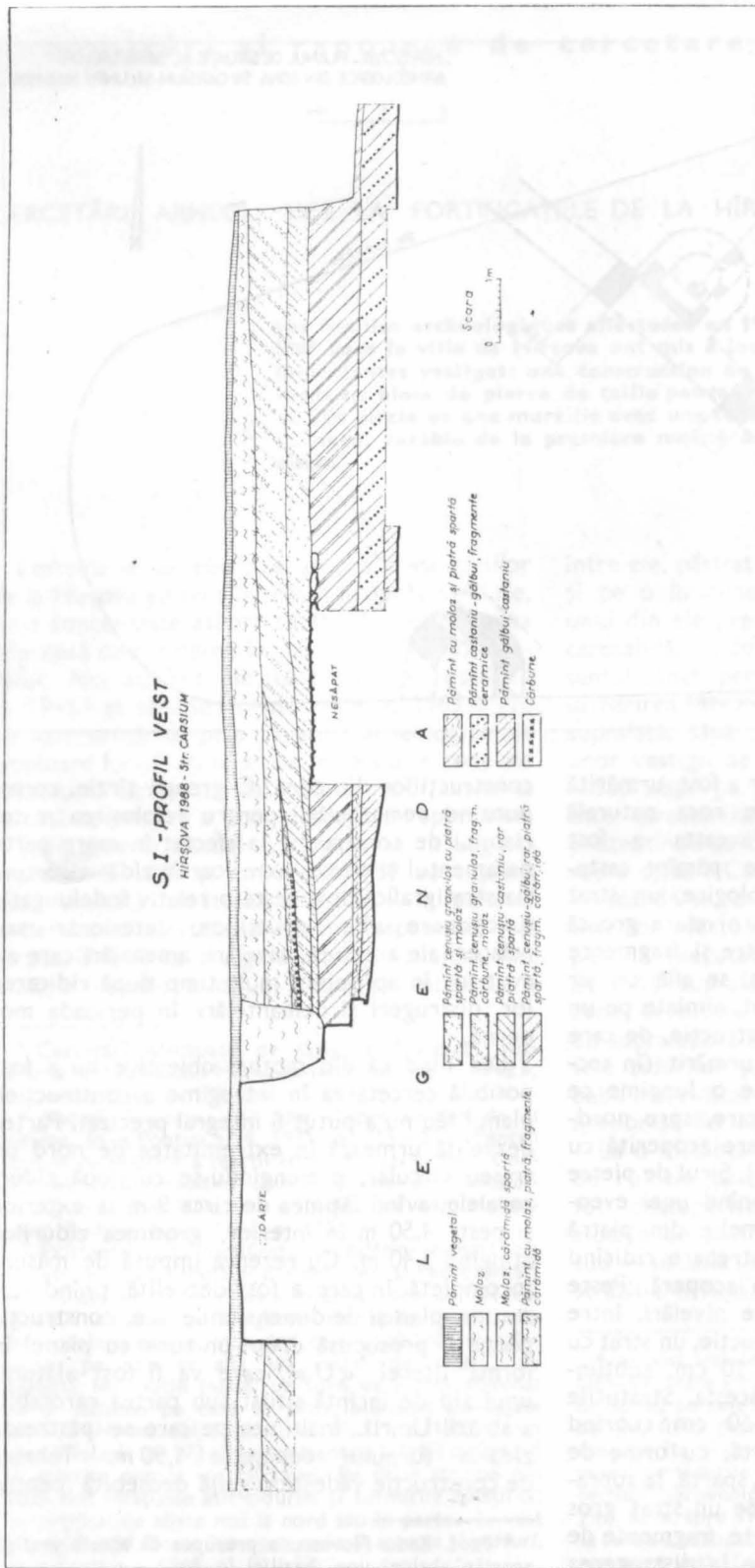

nea stratigrafică a depunerilor a fost urmărită la nord de construcție. Peste roca naturală calcaroasă deasupra căreia aceasta a fost ridicată se află un strat de pământ castaniu-gălbui cu materiale arheologice, un strat cu moloz și piatră spartă și o nivelare groasă de 50—60 cm de pământ cu pietre și fragmente de cărămidă. Deasupra acestora, se află un șir de pietre având între ele pământ, aliniate pe un traseu dispus oblic față de construcție, de care se apropie pînă la 2—3 m, șir urmărit (în secțiune și în caseta alăturată) pe o lungime ce depășește 8 m și dincolo de care, spre nord-vest, se întinde o suprafață mare acoperită cu pietre, avînd aspectul unui pavaj. Șirul de pietre s-ar putea interpreta ca aparținînd unei eventuale clădiri ulterioare cu temelie din piatră legată cu pământ, semne de întrebare ridicînd mărimea suprafeței pe care o acoperă. Peste aceste urme s-au suprapus alte nivelări, între care se intercalează lîngă construcție, un strat cu moloz și pietre, gros de peste 10 cm, subțindu-se pe măsura depărtării de acesta. Straturile de nivelare, groase de 50—60 cm cuprind pământ cenușiu cu piatră spartă, cu urme de moloz sau cu moloz și cărămidă spartă, la suprafață, sub solul vegetal, aflîndu-se un strat gros de circa 40 cm, cu moloz și multe fragmente de cărămizi romane, provenind de la distrugerea

construcțiilor din zonă. O groapă tîrzie, corespunzînd demantelării pentru refolosirea materialului de construcție, a afectat în mare parte paramentul și partea exterioară a zidăriei. Situația stratigrafică dovedește o relativ îndelungată funcționare a construcțiilor, deteriorări sau refaceri ale acestora, nivelări, amenajări care au avut loc în apropiere mult timp după ridicarea lor, distrugeri și demantelări în perioada modernă.

Dat fiind că din motive obiective nu a fost posibilă cercetarea în întregime a construcției, planul său nu a putut fi integral precizat. Partea dezvelită urmează în extremitatea de nord un traseu circular, prelungindu-se cu două ziduri paralele, avînd lățimea de circa 9 m la exterior și peste 4,50 m în interior, grosimea zidurilor atîngînd 2,40 m. Cu rezerva impusă de măsura incompletă în care a fost dezvelită, ținînd seama de plan și de dimensiunile sale, construcția poate fi presupusă drept un turn cu planul în forma literei «U»⁵, care va fi fost alăturat unui zid de incintă situat sub partea carosabilă a străzii Unirii. Înălțimea pe care se păstrează zidăria turnului depășește 1,90 m. Tehnica de construcție vădește o grijă deosebită pentru

⁵ Prof. Radu Florescu a presupus că aceste vestigii aparțin absidei unei biserici.

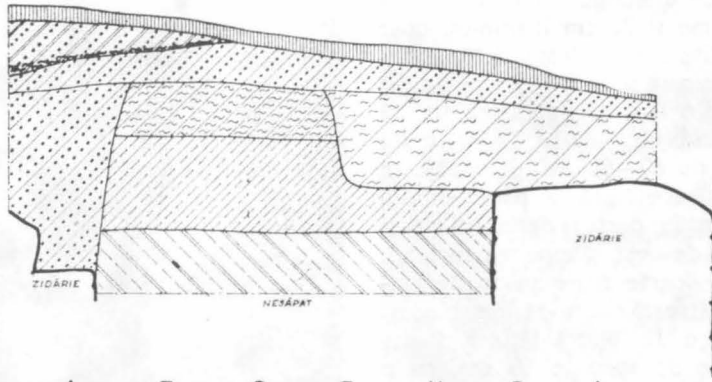

Hîrșova, str. Carsium. Profilul vestic al S. III — 1988

Hîrșova, str. Carsium. Profilul sudic al S. V — 1989

S III - PROFIL VEST

HIRȘOVA 1988 - Str. CARSIUM

L E G E N D A

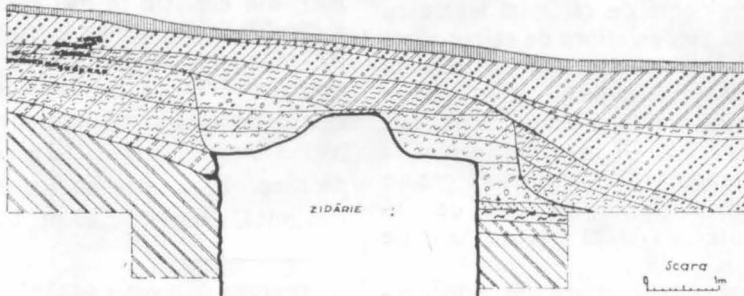

Scara

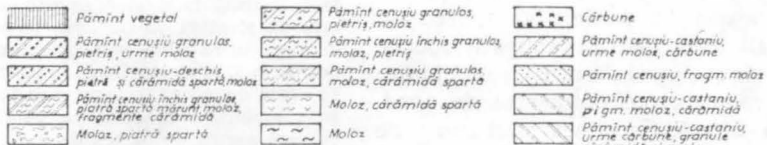

SV - PROFIL SUDIC

HIRȘOVA 1989 - Str. CARSIUM

L E G E N D A

Scara
1m

execuție. În interior (unde săpătura nu s-a putut adânci pentru a se apropia de nivelul fundației) paramentul este lucrat din blochete de piatră cioplită de dimensiuni mijlocii (ajungând la 35 cm lățime și 20 cm înălțime), doar sporadic fiind folosită câte o cărămidă. La exterior, în partea inferioară se află un soclu ridicat direct pe stâncă, din blocuri de piatră fățuită cu partea exterioară ușor curbată, înalte de 20—23 cm și late de 60—61 cm. El depășește în lățime partea superioară a paramentului exterior cu 27 cm în partea de nord-est și circa 8 cm în cea de vest. Deasupra soclului, din parament — în foarte mare parte demantelat — se mai păstrează o asiză de blocuri mari paralelipipedice din piatră fățuită, înalte de 40—42 cm, late de aproape 60 cm, cu o grosime de peste 60 cm, având mortar în rosturile groase. Demantelarea părții superioare a paramentului a afectat în partea de sud-vest și prima asiză de deasupra soclului. Emplectonul este din piatră spartă, cuprinzând și câteva pietre cioplite de dimensiuni ce ajung la 20—35 cm, poate refolosite și foarte rare fragmente de cărămidă, legate cu mortar. Datorită demantelării paramentului exterior nu se poate cunoaște cu certitudine care era aspectul său în partea superioară, după cum nu se știe dacă în interior partea inferioară a paramentului era asemănătoare cu cea superioară păstrată.

În ceea ce privește ruinele păstrate pe latura sudică a străzii Carsium, observațiile stratigrafice care s-au putut efectua în săpătura pentru conducta care a intersectat zidul dinspre nord-est au vădit că fundația acestuia, din piatră spartă și rare fragmente de cărămizi legate cu mortar, se sprijină aici pe stâncă de calcar aflată la circa 1,60 m sub actualul nivel al străzii. Nivelul de construcție este marcat de un strat subțire cu pietriș, cărămidă spartă și urme de mortar. Fundația, adâncă de 0,90—1 m, străbate pînă la pămîntul viu suprapus stîncii depuneri groase de aproape 70 cm de pămînt cu urme de cărbune. Elevația este aici lățită față de fundație cu aproape 15 cm.

În spatele porțiunilor păstrate din zid depunerile sînt deosebit de groase. Se poate presupune, ținînd seama de pantele și diferențele mari de nivel ale terenului că la sud și în special la sud-vest de ziduri, nivelul era și în antichitate mai ridicat în raport cu cel din partea de nord, constituind o terasă. Grosimea straturilor de nivelare este aici foarte mare⁶.

⁶ Din punct de vedere stratigrafic în S. II s-a constatat existența în partea superioară a unor straturi

Cele două ziduri perpendiculare sînt țesute între ele și au grosimi diferite. Cel dinspre nord-est are o grosime mai mare, depășind 3,30 m. El a putut fi urmărit spre nord-est, unde, după cum am mai arătat, a fost tăiat de șanțul conductei, săpătură care l-a intersectat și la circa 25 m spre est, ceea ce indică o schimbare a traseului său în direcția cetății de pe malul Dunării. S-a putut constata că zidul respectiv continuă și în partea opusă, spre sud-vest, dincolo de intersecția sa cu zidul perpendicular. Resturile zidului au mai fost dezvelite și în secțiunea trasată cu 5,50 m spre sud-vest. Aici, din elevație se mai păstrează o porțiune a cărei înălțime atinge în partea mediană 80—90 cm, cuprinzînd pe alocuri și resturi ale asizelor de cărămidă. Fundația de piatră și mortar este în această parte deosebit de adîncă, străbătînd straturi de nivelare cu o foarte mare grosime. Zidul perpendicular are o grosime mai mică, de circa 2,20 m. La 3,80 m de el se

foarte groase de nivelare de pămînt cu urme de cărbune și arsură, despărțite de straturi subțiri de cărbune, iar la baza acestora straturi de pămînt gălbui purtat separate de straturi de cărbune. În apropierea zidului se distinge urma unei mari gropi de demantelare modernă. În S. III straturile de nivelare de pămînt granulos cu urme de moloz, cu grosimea totală de aproape 2 m, se suprapun unui strat de pămînt cenușiu compact cu rare pietre. În partea de sud a secțiunii se observă o groapă modernă de demantelare, adîncă de peste 2,60 m. În S. V, s-a constatat că grosimea straturilor de nivelare străbătute de fundația zidului de incintă este de asemeni deosebit de mare.

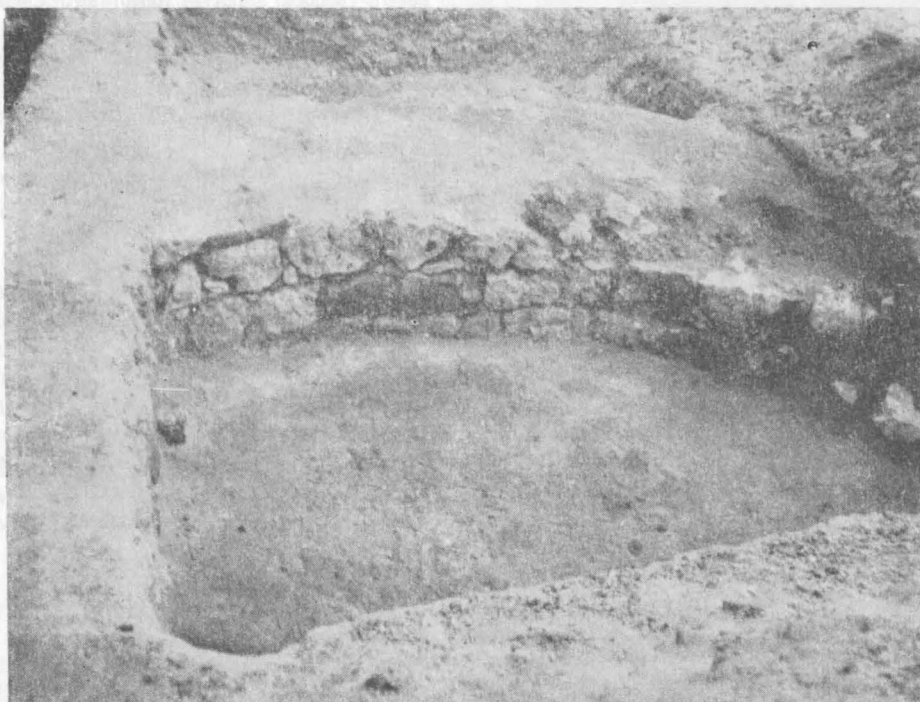

Hirsova. S. I — 1988, ruinele turnului și complexul de pietre

Hirsova. S. I — 1988, ruinele turnului cu parapetul din blocuri de piatră fășuită

◀ Hirsova. S. I — 1988 și casele a și b — vedere dinspre nord.

Hirsova. Caseta b — vedere din interior a parapetului turnului, în partea superioară păstrată

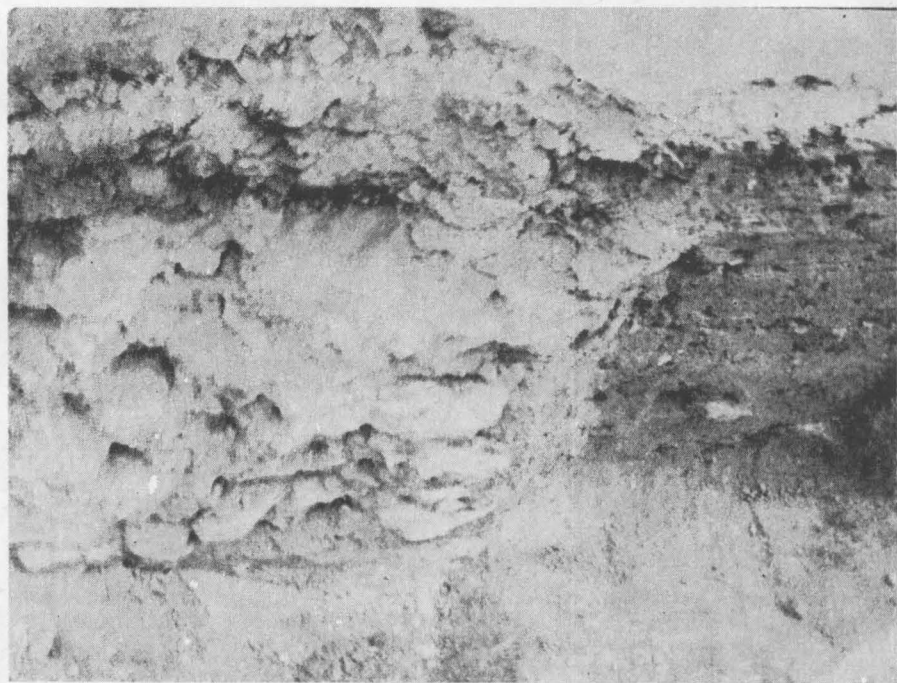

Hîrșova, str. Carsium, 1988. Ruin le zidului de incintă și a laturii c e nord a turnului alăturat

Hîrșova, S. III – 1988. Resturile zidului de incintă
Hîrșova, S. V – 1989. Zidul de incintă și profilul
sudic al secțiunii

Hîrșova, 1988. Fundația zidului de incintă în șanțul pentru conductă săpat în lungul str. Carsium

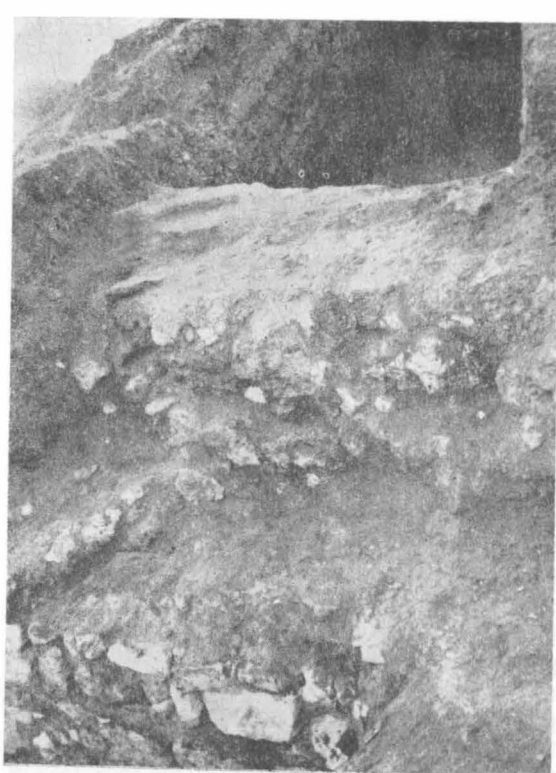
află un altul, paralel, care a fost demantelat pînă la o adîncime de peste 2,60 m. Zidul gros de peste 3,30 m reprezintă un zid de incintă, iar cele perpendiculare, cu grosimea mai mică, reprezintă laturile unui turn alăturat incintei, a cărei lățime în interior era de circa 3,80 m iar la exterior depășea 8 m. Părțile de zidărie păstrate (extremitatea sa este în parte distrusă) arată că planul turnului era în formă de « U ». Spre sud-vest se observă, pe o mare înălțime, o deschidere cu marginea sudică distrusă.

Zidurile aflate lîngă strada Carsium au — după cum se poate observa în porțiunile ce se păstrează — paramentul din blochete de piatră cioplită de dimensiuni mijlocii (cu laturile variînd între 35—40 și 20—25 cm), legate cu mortar, cu rosturile groase, avînd pietre subțiri, plate, dispuse atît orizontal între asize, pentru egalizare, cît și — pe alocuri — vertical, pentru întărirea rosturilor. În emplecton se află, alături de piatră spartă de dimensiuni mai mici, și unele pietre cioplite mai mari. În partea superioară păstrată a zidului mai gros, dinspre nord-est, se observă cărămizi fragmentare cu grosimea de 5 cm. Spre interior fața sa are un aspect care prezintă neregularități, cu mortarul ieșit dintre rosturi. Spre sud, într-o parte mai puțin distrusă a zidului de incintă, se păstrează 4 asize de cărămizi (de 33×33×5 cm) legate cu mortar, cu rosturi foarte groase (circa 7 cm, iar între cărămizile alăturate de peste 5 cm). Aceste asize de cărămizi se află la aceeași cotă cu cele păstrate fragmentar în porțiunea dinspre stradă a zidului, ceea ce dovedește că zidurile aveau, la o anumită înălțime, asize de cărămizi între cele de piatră cioplită.

Vestigiile descoperite în spațiul limitat de străzile Carsium și Unirii datează din două etape de construcție diferite. Nu s-a putut stabili o legătură stratigrafică directă între construcția, dinspre sud și zidurile păstrate lîngă strada Carsium.

Materialul arheologic descoperit în săpătură datează din perioada de folosire a construcțiilor sau a fost antrenat în nivelări ulterioare, nefiind așadar concludent pentru precizarea riguroasă a cronologiei edificiilor.

Ceramica, destul de numeroasă cantitativ, este păstrată exclusiv în stare fragmentară. Ea se încadrează cronologic în cea mai mare parte în secolele IV—VI, mai puține fiind materialele mai timpurii, din sec. II—III. Cele mai numeroase sînt fragmentele de amfore, provenind în special din corpul vaselor dar și de la gură, cu toarte fără ștampile, sau de la fund. Multe

exemplare sînt acoperite cu striuri orizontale, uneori cu striuri în val, altele cu caneluri adînci sau late. În cea mai mare parte acestea pot fi datate în sec. V—VI, unele în sec. IV; un fragment de picior cu terminație inelară sau altul de amforă cu gura în formă de pîlnie pot fi datate în sec. III. Sînt reprezentate și vasele mari din pastă cenușie. În cantitate mare au fost descoperite fragmente de vase de uz casnic, provenind de la oale cu pereții subțiri, din pastă cărămizie, sau cu pereții mai groși, din pastă cenușie, fragmente de ulcioare cu gîtul îngust și mai ales de căni cu o toartă, unele cu corp globular, cu pereți subțiri, altele cu buza evazată, tăiată drept în partea superioară, sau de cană înaltă (oenochoe). Unele vase erau acoperite cu firnis roșu aprins sau roșu închis. De menționat și un capac din pastă cenușie, cu corp conic și buton în partea superioară. Rar reprezentată este ceramica de lux, prin cîteva fragmente de farfurii cu suprafața acoperită cu firnis roșu. Cîteva opaițe fragmentare, cu decor stanțat, pot fi datate în sec. al VI-lea. Trebuie să fie menționate și cîteva mici fragmente de sticlă, provenind de la piciorul unor pahare. În straturile de nivelare au mai apărut cuie și piroane, precum și o bucată de balama de fier. Foarte numeroase sînt, în special în straturile de nivelare cu moloz mai tîrziu, fragmentele de cărămizi sau de tegule. Materialul numismatic se reduce la trei monede de bronz romane, ilizibile, databile în sec. IV, descoperite în straturile de nivelare tîrziu.

Cu privire la problemele ridicate de planimetria și cronologia construcțiilor descoperite la Hîrșova, caracterul destul de restrîns al cercetărilor impune prudență, fiind posibile deocamdată numai ipoteze de lucru. Putem presupune că vestigiile descoperite făceau parte din construcții mai ample, care pot fi identificate cu fortificațiile care înconjurau anticul Carsium⁷, mai precis cu două incinte fortificate construite în perioade diferite. Dacă un raport stratigrafic direct între zidurile descoperite nu a putut fi stabilit, indiciile existente — ridicarea direct pe stîncă a celui dinspre sud și situarea nivelului de construcție a zidului

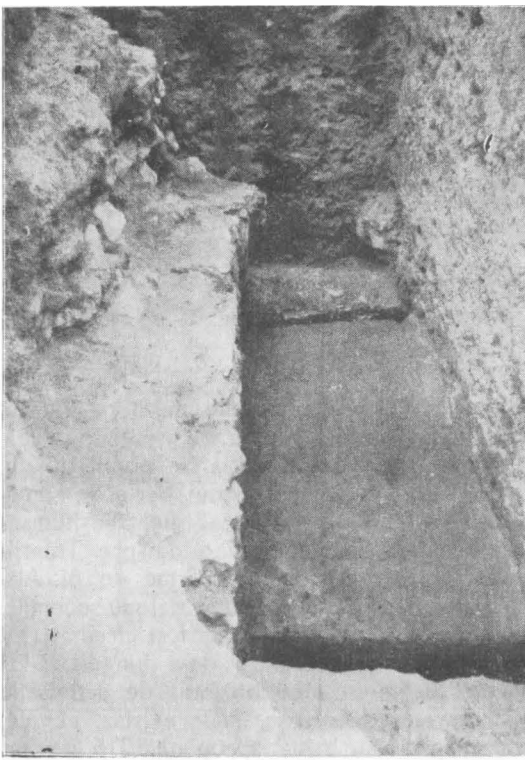

de pe str. Carsium deasupra unor consistente depuneri anterioare, deosebit de groase spre sud-vest, sînt argumente pentru anterioritatea construcției cu parament din blocuri de piatră fățuită. Aceasta, sub rezerva confirmării prin cercetări viitoare, se poate presupune că era un turn alăturat unui zid de incintă care va fi înconjurat așezarea la începutul sec. al IV-lea, datare care se poate sprijini și pe analogiile de tehnică construct și de planimetrie cu alte lucrări defensive din această vreme de la Dunărea de Jos — Capidava, Dinogetia Tropaeum Traiani etc. Se poate de asemenea presupune că zidurile vizibile lîngă str. Carsium, pe care particularitățile de tehnică a construcției le arată mai tîrziu, făceau parte dintr-o incintă cu turnuri care putea înconjura așezarea la o dată ulterioară, greu de stabilit cu precizie, cel mai tîrziu în prima parte a sec. VI, cînd sînt atestate de Procopius din Caesarea lucrări executate și la Carsium în timpul lui Iustinian⁸.

Care va fi fost întinderea și traseul diferitelor fortificații de la Hîrșova este dificil de precizat. Resturi de ziduri care — ținînd seama de groșime — puteau fi părți ale zidului de incintă

⁷ S-a presupus că fortificațiile cuprindeau o suprafață mare, înconjurînd orașul în extinderea sa maximă din sec. IV—VI și că fortificațiile de pe cele două dealuri au fost cuprinse într-o singură incintă, ridicată poate în sec. al IV-lea, care a unit așezarea dezvoltată pe locul vechiului castru cu așezarea civilă din vecinătatea acestuia (Andrei Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 191).

⁸ Procopius, *De aedificiis*, IV, 11.

au fost semnalate în zona centrală a orașului, inclusiv în săpăturile executate pentru fundația unui bloc, cu 100—150 m spre vest de săpăturile din 1989, unde s-au găsit resturile unui zid gros de circa 3 m. Pe dealul din partea de nord-vest a orașului, numit dealul Belciug, săpăturile pentru o conductă⁹ au scos la iveală pe str. Independenței, în apropierea bisericii, resturile a trei ziduri groase, paralele, la distanțe de peste 20 m și circa 8 m, unul de altul, din care se mai păstrează fundațiile de piatră, cuprinzând într-un loc și câteva blocuri de piatră făcând refolosite, elevația fiind demantelată¹⁰.

◀ *Hîrșova, S. V — 1989. Resturile zidului de incintă. Hîrșova, S. III — 1988, vedere dinspre nord. Resturile zidului de incintă (în stînga) și ale zidurilor laterale ale turnului (în plan apropiat și îndepărtat). Hîrșova, S. IV — 1989. Resturile zidăriei turnului, lîngă deschiderea dinspre vest.*

Cărei etape de construcție a fortificațiilor vor fi aparținut aceste ziduri este greu de spus, datorită gradului avansat de deteriorare.

Cercetările efectuate în 1988 și 1989 au putut aduce o serie de date noi privind vestigiile anticului Carsium, dovedind importanța acestui centru și amploarea lucrărilor defensive de aici. Prin viitoarele cercetări vor trebui urmărite în conexiunea lor cetatea de pe malul Dunării, dinspre sud-est, construcțiile de pe înălțimea din partea opusă, de sud-vest, precum și celelalte fortificații care înconjurau așezarea, atît în antichitate cît și în evul mediu. Proporțiile deosebite și suprafața mare pe care o ocupă vestigiile antice și medievale de la Hîrșova, complexitatea problemelor pe care le ridică, impun săpături arheologice de amploare și de durată.

GH. I. CANTACUZINO

⁹ Resturile unor ziduri groase au fost observate cu peste trei decenii în urmă de arheologul Done Șerbănescu (informație pentru care îi mulțumesc). În zona respectivă s-au efectuat nivelări de pămînt, moloz, deșeuri, cu o grosime de mai mulți metri, care fac practic aproape imposibilă o cercetare.

¹⁰ Dintre acestea, zidul situat mai spre vest, avînd o grosime de aproape 1,50 m, poate fi urmărit pe o distanță mai mare, atît în curtea de la nord-vest de intersecția străzilor Independenței și Luminii, paralel cu str. Luminii, unde i se păstrează parțial și elevația cu paramentul din blocuri de piatră cioplită de dimensiuni mijlocii, cît și în direcția opusă, pe înălțimea ce domină malul Dunării. Pentru ajutorul dat în cercetarea vestigiilor de la Hîrșova se cuvin călduroase mulțumiri profesorilor Constantin Nicolae și Victoria Nicolae din localitate.